

**ОЛЕКСАНДР ЗАЛУЖНИЙ ПРО ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ТЕСТІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ
ПРАКТИЦІ 20-30-Х РР. ХХ СТ.**

У статті представлено матеріали про Олександра Заслужного та його погляди на проблеми та перспективи використання методу тестів у педагогічній практиці 20-30-х рр. ХХ століття.

The article is devoted to Alexander Zasluzhny's views on the problems and prospects of the usage of test methods in the pedagogical practice of the 20-30s years of the XX century.

Формування інтелектуального та культурного потенціалу української нації потребує істотних змін у галузі освіти. Успішному розв'язанню цього завдання сприяє наукове обґрунтування інноваційних підходів до організації навчально-виховної діяльності, поєднання теоретичних пошуків з ретроспективним аналізом розвитку педагогічної думки минулого, її творчого осмислення та використання. Значною мірою це стосується величезного наукового та практичного спадку вітчизняної педології, знищеної після постанови 1936 р. „Про педологічні викривлення в системі Наркомосів”. Серед незаслужено забутих надбань української педології 20 – 30-х рр. ХХ ст. – метод тестів, який в останнє десятиліття активно розробляється в педагогічній теорії та використовується в практиці сучасної школи.

Деякі аспекти проблеми теоретичного обґрунтування та практичного використання методу тестів в українській школі 20-30-х років ХХ ст. знайшли своє відображення в дослідженнях Н.Гупана, І.Сірої, О.Сухомлинської, Н.Чорної, М.Ярмаченка та інш.

Перш ніж перейти до аналізу публікацій відомого українського педолога О.Залужного (1886 – 1941) щодо використання методу тестів в освітній практиці досліджуваного періоду, вважаємо за необхідне зупинитися на історії виникнення цього методу, який у сучасній педагогічній літературі трактується як “стандартизовані завдання, за результатами виконання яких роблять висновок про фізіологічні та особистісні характеристики, а також знання, вміння та навички” [3: 444].

Перші згадки про тести як науково обґрунтований метод виміру з'явилися у науковій літературі в кінці ХІХ ст. Родоначальником цього методу вважають відомого англійського вченого Ф. Гальтона, який у 1884-1885 роках провів серію іспитів для відвідувачів своєї лабораторії. Ним було обстежено 9337 чоловік віком від 5 до 80 років, у яких вимірювали швидкість реакції, вагу, силу кисті, ріст, гостроту зору, а також оцінювали здібності запам'ятовувати букви, розрізняти кольори. Хоча не всі іспити Ф. Гальтона можна назвати тестами з позиції сьогodнішньої науки, проте він зробив перший крок на шляху створення об'єктивних методів оцінки здібностей і властивостей особистості. Завдяки йому індивідуально-психологічні відмінності між людьми почали вивчати за допомогою кількісних методів. Цей напрямок був підтриманий і іншими вченими. Д. Кеттелл на відміну від Ф. Гальтона, що досліджував сенсомоторні реакції, розробив батареї інтелектуальних тестів і за допомогою тахистоскопа вимірював обсяг уваги та феномени антиципації.

Значним кроком уперед в порівнянні з тестами Ф. Гальтона і Д. Кеттелла були розроблені й апробовані у лабораторії А. Біне тести інтелекту для дітей різного віку, що послужили серйозною базою для розвитку цілого напрямку інтелектуального тестування. Подальший розвиток цей напрямок набув у Стенфордському університеті, де були розроблені загальновідомі Стенфорд-Біне тести. Для оцінки точності завдань тестів автори використовували два головні критерії: 1) складність завдань, що визначалась на групах дітей різного віку 2) інформація, про ступінь збігу результатів тестування з думкою викладачів.

Для мінімізації похибок вимірів А. Біне і Т. Сімон запропонували використовувати стандартні інструкції щодо проведення тестування.

У 1919–1921 рр. науковою психологічною комісією США була розроблена серія “Національних тестів”, запропонованих для застосування у всіх народних школах. Метою запровадження тестових досліджень на думку авторів було: розподілити дітей на підгрупи залежно від розумових здібностей; допомогти вчителю орієнтуватися в індивідуальних особливостях дітей, з якими вчитель починає працювати вперше; розкрити індивідуальні причини непристосованості учнів до класної роботи і до шкільного життя; сприяти справі професійної орієнтації дітей з метою попереднього добору придатних до більш висококваліфікованої праці [5: 124].

У середині 20-х тести почали застосовуватись спочатку у вітчизняних наукових дослідженнях, а пізніше цей метод поширився на практику шкіл та інших дитячих установ. Це співпало у часі з розквітом педології, яка менш, ніж за десятиліття стала першою в списку наук, що пізніше назвуть репресованими. Разом з педологією в 1936 р. будуть заборонені й тести як “буржуазні і шкідливі”.

А в 20-х роках цей метод був одним із самих об'єктивних критеріїв оцінки роботи школи. На його основі визначався рівень успішності дітей; давалися прогнози здатності дітей до оволодіння знаннями та навичками, конкретні дидактичні і виховні рекомендації для педагогів. Тестування проводилися в класному колективі, у природних для школярів умовах; іспити ставали масовими, а результати можна було статистично обробити. Дані тестів дозволяли не тільки дати оцінку успішності учнів, але й роботи педагогів і школи в цілому. Результати тестування вважалися підставою для психологічного діагнозу, прогнозу подальшого розвитку дитини з визначенням для нього соціальної ніші і повинні були впроваджуватися у соціальну практику. У цей період були розроблені оригінальні вітчизняні тести, аналогічні тестам А. Біне. Метод тестів визнавався основним, специфічним методом педології, який за висловом П.Блонського „перетворює педологію з науки про все і суб'єктивно міркуючої, у науку, що вивчає реальну дійсність“ [5: 126].

Застосування методу тестів у шкільній практиці сприймалось педагогічною громадськістю неоднозначно. Уже у середині 20-х років у вітчизняній педагогічній періодиці з'явилося ряд публікацій з аргументами як за так і проти застосування цього методу в педології. Узагальнивши критичні зауваження, можна звести їх до таких основних позицій: тести мають чисто експериментальний характер; тести враховують не процес, а результат процесу; тести поверхневі не дають пояснення механізму поведінки дитини; критикувався стандартизований ухил за рахунок статистичного методу; .

У цілому у вітчизняній педагогічній думці 20-х – початку 30-х років, як свідчить педагогічна періодика, можна прослідкувати три основні погляди на застосування методу тестів:

- принципово відкидалося застосування тестування (А.Залкінд, С.Моложавий);
- допускалося обмежене застосування тестів (з чітким визначенням умов проведення тестування та кількості охоплених ним учнів) при обов'язковій перевазі інших методів дослідження (О.Залужний);
- визнавалася необхідність широкого впровадження тестів у дослідженнях і практичній роботі (П.Блонський).

Активним учасником дискусії був відомий український рефлексолог, педолог, педагог Олександр Самійлович Залужний, який попри своє критичне ставлення до необмеженого використання методу тестів у шкільній практиці багато зробив для його адаптації та популяризації.

У 1926 році у журналі „Шлях освіти” була опублікована ґрунтовна праця педолога „Метод тестів у нашій школі”, у якій він, проаналізувавши зарубіжний досвід, спробував дати відповідь на актуальні для школи та педагогічної науки питання: „1. Чи може методика тестів зайняти будь-яке місце в нашій науковій педагогіці, і коли може, то яке? 2. Що дає і

що може дати ця методика в наших умовах, і яке відношення до неї повинно бути з боку нашого педагога та органів освіти?” [1: 63].

О.Залужний, зробивши короткий огляд досліджень західних вчених (А. Біне, Е. Торндайка, Ч. Спірмена, Л. Термана, Ф. Фрімана, Е. Меймана), прийшов до висновку, що “...питання вивчення дитини, як об’єкта педагогічного впливу надзвичайно складне, але воно не вичерпує собою всіх педагогічних проблем і тому ми повинні вважати за односторонню і цілком помилкову позицію американської педагогічної та психологічної преси, яка всю увагу звертає на тестування і майже зовсім не зупиняється на інших питаннях” [1: 64]. На думку О. Залужного основними методами педагогіки мають бути спостереження та експеримент, а метод тестів може використовуватись лише як допоміжний і тільки за умови перевірки його результатів даними спостереження. Педолог зазначав, що навіть найкраще складені тести не зможуть замінити наукового спостереження, результати якого будуть там, де це можливо перевіряється експериментом. Ці методи повинні бути в педагогіці основними, разом із соціологічним методом, який дає можливість зрозуміти поведінку дитячого колективу і поведінку дитини в соціумі [1: 64; 4: 174].

Суттєвим недоліком методу тестів педолог вважав неможливість оцінити процес розвитку, адже доступними для аналізу при тестуванні може бути лише результат процесу, що не дає досліднику можливості описати поведінку. „Таких тестів, які давали б нам можливість все це зробити, немає та навряд чи вони коли-небудь і зможуть бути збудовані”. Таким чином, за допомогою тестів “вимірюється не сам процес поведінки, а ті “установки” організму, які він набув і які детермінують його поведінку й тому дають можливість передбачити поведінку ...в певних умовах ”, що є корисним для педагогічної практики [1: 75].

На думку автора статті для того, щоб правильно використовувати метод тестів у освітній практиці, слід перш за все розв’язати проблему обдарованості. Даючи короткий огляд західних теорій обдарованості, О.Залужний спробував співвіднести їх з сучасними йому вітчизняними підходами, зазначивши, що “теорія Спірмена-Термана цілком стоїть на біологічному ґрунті, тоді як теорія Торндайка більш наближається до соціального напрямку, найближче стоїть до рефлексологічного тлумачення тестування” [1: 70]. Зазначивши, що хоча проблему обдарованості ще не можна вважати за розв’язану, автор намагався дати пояснення обдарованості з точки зору досягнень рефлексології. Слід зазначити, що О.Залужний і сам стоїть на позиціях рефлексології і визначення тестів дав саме під цим кутом зору, зазначаючи, що „всякий тест є той подразник, який визиває у людини той чи інший комплекс рефлексів” [1: 75]. На противагу прихильників біогенетичного напрямку, Олександр Самійлович вважав, що обдарованість не є вродженою якістю дитини. На його думку потрібно раз і назавжди відмовитись від думки, що тестами можна виміряти природжену обдарованість, бо „...ми можемо виміряти тільки формальні знання, звички, запас соціального досвіду, здібність користуватися аналогіями й протилежностями, здібність до абстрагування тих чи інших однакових рис в різних речах, уміння користуватися арифметичними діями. Всі ці здібності є результат треніровки й навчання або в школі, або в житті” [1: 82].

Таким чином, заперечуючи доцільність використання тестів інтелекту (згідно їх класифікації у сучасній психологічній науці), Олександр Самійлович вважав за доцільне широко використовувати тести досягнень „там де по тим чи іншим причинам не можна поставити спостереження, не можна обрахувати об’єктивного досягнення другими засобами, методика тестів дасть можливість виміряти досягнення” [1: 74]. Думка про те, що тести досягнень дають інформацію про рівень засвоєних учнями знань, виявляють недоліки навчання, дають напрямок подальшої роботи з учнями, допомагають пристосувати процес навчання до потреб індивіда, а також забезпечують мотивацію навчання, актуальна і сьогодні.

На думку педолога, мають право на існування і корисні для практичного використання тести для вимірювання “професійних здібностей”. Але використовувати їх слід

не для встановлення природжених здібностей, а для з'ясування чого “бракує у фізіологічному апараті людини” для виконання того чи іншого виду діяльності [1: 85].

У статті О.Залужний наводить приклади тестових завдань та подає статистику проведених Харківським Кабінетом Соціальної Педагогіки обстежень, порівнюючи результати з російськими і американськими школами. Аналізуючи використання індивідуальних і групових тестів, автор надає перевагу груповим, зазначаючи, що за досить короткий час можна обстежити велику кількість учнів. Проте вагомим недоліком цих тестів, який може створити певні проблеми у масовому впровадженні в практику є – формуляри, що дорого коштують. Крім того формуляри не можуть масово друкуватись для всієї країни, оскільки тести для вимірювання розвитку, на думку автора, потрібно пристосовувати до тих умов, в яких живуть діти “ми повинні мати окремі тести для міських і окремі для сільських дітей, окремі для дітей Чернігівщини й дітей Херсонщини...” [1: 83]. Тому, вважає педолог, слід працювати над розробкою і перевіркою безформулярних тестів. Індивідуальні тести “можуть використовуватись лікарями для обслідування дефективних і відсталих з одного боку і найбільш розвинених з другого”, проте їх не доцільно використовувати у школі, оскільки обстеження дитини вимагає багато часу та потребує високої підготовки дослідника [1: 83].

Проблема підготовки педологів до роботи з тестами хвилювала О.Залужного і він неодноразово повертався до неї в своїх публікаціях, наголошуючи на обов'язковому введенні в навчальні плани ВУЗів та курсів перепідготовки вчителів предметів, які б знайомили студентів та слухачів з методом тестів. Слід зазначити, що саме непрофесійні часто політизовані дії деяких педологів та педагогів, що проводили тестування, підривали авторитет педології. Масові тестові обстеження, що не підкріплювалися серйозною перевіркою якості інструментарію, а на їх підставі переведення деяких учнів у класи для розумово відсталих дітей призводили до критики тестів як громадськістю, так і науковцями. Розуміючи це, Олександр Самійлович активно виступав проти “тестоманії” (некритичного масового використання тестів), наголошував на необхідності перевірки існуючих і виробленні нових більш досконалих методик, беручи до уваги “той величезний досвід, який в цій галузі склався в других країнах” [1: 85; 2: 70].

Уведення масового контролю знань школярів співпало з періодом зміцнення тоталітарного режиму Сталіна, з його прагненням прямо підкорити собі роботу Наркомпросів. 1930-ті роки були роками драматичних подій в педології, апогеєм яких стала постанова ЦК ВКП(б) “Про педологічні викривлення в системі Наркомпросів” (1936). Оскільки тести вважалися основним методом педології, то відмовивши в науковості педології, керівники педагогічної науки тих років також відмовилися визнати науковість тестів. Майже сорок років тривала заборона на тести, що загальмувало розвиток педагогічної науки, позбавивши її передумов для розробки одного з кращих методів контролю знань.

“Можна сприймати чи заперечувати наукові ідеї, високо оцінювати чи, навпаки, вважати їх такими, що мають лише історичне значення, але не можна допускати знищення науки, оскільки це завжди є свідченням рабської суспільної свідомості і неминучої катастрофи в майбутньому” [6: 80].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Залужний О. Метод тестів у нашій школі // Шлях освіти. – 1926. – №1. – С.63-85.
2. Залужний О. Педологія на Україні після Жовтня // Комуністична освіта. – 1932. – №10. – С.69-84.
3. Педагогічний словник / За ред. Дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – С.444.
4. Сухомлинська О. Залужний Олександр Самійлович / Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн. 2.: Навч. посібн. / За ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – С. 170-176.
5. Шварцман П.Я., Кузнецова И.В. Педологія // Репрессированная наука. Выпуск 2. – С-Пб.: Наука, 1994. – С.121-139.
6. Фрадкин Ф.А. Педологія: мифы и действительность. – М.: Знание, 1991. – 80с.